

УДК [94 : 327] (73+477).092.8

**РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ 1990-х рр.
(НА ОСНОВІ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)****Марія Срібна**Національний музей історії України
Україна, 01025, м. Київ, вул. Володимирська, 2
e-mail: homylya@ukr.net

З проголошенням незалежності України постало питання про наповнення її зовнішньої політики усіма атрибутами суверенної держави. Одним з визначальних факторів стабільного та поступального розвитку нашої держави є співпраця із США. Особливо дана співпраця простежується під час російсько-української війни на сході України. США допомагають Україні в її протистоянні із російським агресором не тільки через міжнародно-правові механізми, а й через уведення односторонніх економічних санкцій.

Актуальність проблематики становлення та розвитку дипломатичних відносин між США та Україною на початку 1990-х рр. полягає у тому, що саме у цей період відносини між обома державами мали динамічний і суперечливий характер.

Основна мета дослідження полягає в аналізі на основі документального зібрання з колекції Національного музею історії України розвитку двосторонніх українсько-американських відносин у кінці ХХ ст., враховуючи усі ключові моменти пов'язані з цим етапом. Крім того, варто дослідити характер виявлених матеріалів і визначити, які політичні процеси та події того періоду вони віддзеркалюють, і чи можна за їх допомогою відобразити в експозиції ту чи іншу проблему.

Вивчення питання розвитку двосторонніх відносин неможливе без розгляду становлення договірно-правової бази. Треба зазначити, що основні правові засади зовнішньої політики України, а також напрями багатостороннього співробітництва були закладені у Декларації про державний суверенітет. У 10 розділі «Міжнародні відносини» зазначено, що «Українська РСР, як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередньо відносини з іншими, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політич-

ній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній та спортивних сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь в загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права» [7, с. 8].

Цей документ поклав початок повноцінного вступу нашої держави на світову політичну арену та заклав фундамент для побудови міцних відносин з багатьма країнами світу.

Фундаментальні напрацювання з даної тематики знайшли відображення у працях українських істориків і дипломатів О. Івченка [4], А. Зленка [3], І. Харбана [20], О. Крапівіна [5] й інших.

Особливе місце серед зарубіжних дослідників цієї проблематики посідає американський політолог і державний діяч, колишній радник з національної безпеки Президента Дж. Картера – Збігнев Бжезинський [1], який порівнював проголошення незалежності України як одну з трьох найбільших геополітичних подій ХХ ст.: «Перша подія – розпад у 1918 р. Австро-Угорської імперії. Друга – поділ Європи у 1945 р. на два блоки. Поява незалежної України може вважатися третьою такою подією, оскільки вона ознаменувала кінець імперської Росії. А це більше, ніж кінець комуністичного СРСР, це кінець останньої імперії в Європі. Ця подія, в свою чергу, обумовлює цілий ряд інших важливих політичних змін» [2, с. 199].

Важливу роль у популяризації вітчизняної історії, дослідженні її пам'яток відіграють музеї історичного профілю. Серед них – Національний музей історії України. За кількістю та значенням колекція музею є одним найбільших в Україні. Його колекція відображає істо-

рію України від найдавніших археологічних культур до XXI ст. Значна частка фондової колекції відноситься до новітньої доби, в якій певну групу експонатів складають матеріали з міжнародної політики та дипломатичних представництв. Документальний фонд включає у себе періодику, фотографії та документи. Останні належать до групи «РД» і складають незначну кількість експонатів, які безпосередньо стосуються встановленню міжнародних дипломатичних зв'язків між Україною та США.

Сьогодні тема «Міжнародні відносини незалежної України» займає одне з провідних місць у комплектуванні фондової збірки музею новими експонатами. Значна частина матеріалів була вже декілька раз представлена відвідувачам на виставках «Україна незалежна», «Україна і світ», «Серпень 1991 р.». Проте, обмежені відповідною площею, виставки з цієї теми містять лише частку експонатів, решта зберігається у фондах музею.

Основу цього зібрання складають матеріали, які потрапили до музею від Президента України Л. Кравчука [8].

Напередодні проголошення незалежності України, ставлення США до можливості розпаду Радянського Союзу й утворення незалежних держав було неоднозначне. Доволі відомою є промова Президента США Дж. Буш-старшого, яка увійшла в історію під назвою «Котлета по-київськи». Вона була виголошена 1 серпня 1991 р. з трибуни Верховної Ради, за декілька місяців до проведення в Україні референдуму і за 3 тижні до проголошення незалежності України від Радянського Союзу [9]. У цій промові Буш застерігав українців від «суїцидального націоналізму». Вона була написана Кондолізою Райс (пізніше Державним секретарем США при президенті Дж. Буш-молодшому), коли вона обіймала посаду директора відділу у справах СРСР і Східної Європи Ради національної безпеки США.

Ця промова обурила українських націоналістів та американських консерваторів настільки, що журналіст-консерватор Вільям Сафайр, редактор газети «The New York Times», обізвав цю промову «котлетою по-київськи», звинувативши Дж. Буша у колосальному прорахунку [24]. Згодом Буш згадував у своїх мемуарах: «Який би не був курс, як би довго не тривав процес, і який би не був результат, я хотів побачити стабільну, і перш за все мирну зміну. Я вірив, що ключовим значенням тут був політично сильний Горбачов і ефективно працюючий центральний апарат. Результат

залежав від того, що Горбачов хотів зробити» [21].

Він також застерігав від такої незалежності, при якій віддалений деспот зміниться на локального: «американці не будуть підтримувати тих, хто шукає незалежності, щоб замінити віддалену тиранію на локальний деспотизм. Вони не стануть допомагати тим, хто просуває суїцидальний націоналізм, заснований на етнічній ненависті» [22].

Промову зустріли стоячи з оплесками в українському парламенті [23]. Однак дану позицію Буша розкритикували українські націоналісти.

Важливу роль у становленні українсько-американських відносин відіграв дводенний візит до США Голови ВР України Л. Кравчука у вересні 1991 р. з метою роз'яснення Акта проголошення незалежності України. США змінили свою позицію стосовно української незалежності після проведення всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Офіційно Україна була визнана США 25 грудня 1991 р.

Загалом 1991 р. пройшов для обох країн у руслі поступового зближення. Проте вже наступний рік видався дуже важким, насамперед, через зростання дипломатичного тиску на Україну. США поставили на порядок денний негайне вирішення питання відмови від ядерної зброї. Проблема ядерного потенціалу України посіла основне місце у розвитку двосторонніх відносин. Лише після прийняття Україною рішення про відмову від ядерної «спадщини» розпочалась виважена та поступова побудова договірно-правової бази відносин. Цьому сприяв перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до США у травні 1992 р.

Так, 5 травня 1992 р. Президент України Л. Кравчук прилетів до Вашингтону на запрошення Президента США Джорджа Буша. Ввечері Л. Кравчук і держсекретар США Дж. Бейкер відкрили українське посольство у Вашингтоні [11, арк. 1].

Під час відкриття Л. Кравчук виголосив коротке вітальне слово: «Ми довго йшли, щоб наблизитись до цієї події відкриття посольства України в столиці США. Я щиро вітаю тут зібраних і проголошую, що ми вже маємо своє власне посольство, яке репрезентуватиме Україну перед Урядом США і американським народом та полагоджуватиме усі формальності, які до неї належатимуть». Президент України висловив надію і переконання, що посол О. Білорус виконуватиме свою функцію фахово і з користю для України. «Відтепер ми

відкриваємо нову сторінку історії у співпраці між Україною і США», – підкреслив у кінці свого виступу Л. Кравчук. Також відчуваючи важливість хвилини, Президент України додав, що за ці теплі відносини треба завдячувати сприятливій політиці президента Дж. Буша і державного секретаря Дж. Бейкера. Немалу заслугу в цій справі слід приписати американцям українського роду, які доклали максимальних зусиль, «щоб посольство було відкрито якраз під час мого приїзду до Вашингтону». Він подякував усім «братам і сестрам за допомогу, бо у великій мірі завдяки їм відносини між США і Україною увійшли в нову фазу і набирають нового характеру» [12].

На церемонії відкриття посольства Л. Кравчук зачепив і питання Криму, зазначивши, що «прийняття парламентом Криму декларації про незалежність – є порушенням Конституції України» [13].

6 травня у Білому домі президенти обох країн підписали договори про торгівлю та співробітництво у різних галузях [14].

Під час зустрічі Л. Кравчук запевнив президента Дж. Буша про своє приязне ставлення до США й інших демократичних держав, пообіцяв якнайскоріше закінчити процес перевезу тактичної атомної зброї до Росії, згідно ранніх домовленостей, і підкреслив, що у цій справі існує договір між Москвою та Києвом. Також Л. Кравчук звинуватив Росію у територіальних зазіханнях, подаючи як приклад Кримський півострів [15].

Згодом, Президент України зустрівся з лідерами Конгресу США, представниками ділових кіл і громадськості Америки [16].

Під час перебування у США Л. Кравчук відвідав також Техас, де зустрівся з бізнесменами, а в Айові була організована зустріч з фермерами [6].

Одним з найяскравіших днів перебування в Америці було відвідання Філадельфії, де Л. Кравчук зустрівся з українською громадою [17].

Так, 10 травня 1992 р. в університеті Ла Саль Президент України Л. Кравчук отримав почесний докторат, який вручив йому президент університету д-р Патрік Еллі. Л. Кравчук подякував професорам і студентам за високе відзначення, сказав, що приймає його з почуттям великої гордості, бо вшановуючи його, вони вшанували незалежну Україну. «Ніколи більше ми не будемо терпіти національного та соціального гноблення і ніколи більше не замкнемо очей на факти приниження

людської гідності», – сказав Президент України. Після закінчення церемонії, вже в іншому приміщенні Ла Саль університету Л. Кравчук провів прес-конференцію, під час якої розповів про підписані у Білому Домі документи, запевнив, що Україна вивезла зі своєї території тактичну ядерну зброю і докладе усіх зусиль, щоб вивезти стратегічну зброю з Чорноморського флоту та зробити Чорне море без'ядерною зоною.

Під час подорожі по США президента Кравчука супроводжує його дружина А. Кравчук, посол України О. Білорус з дружиною, посол США в Україні Р. Попадюк, депутати Верховної Ради М. Горинь, Ю. Щербак і Д. Павличко, міністр закордонних справ А. Зленко, постійний представник України в ООН В. Батюк, працівники українського посольства й інші офіційні особи. Після закінчення прес-конференції Президент України вирушив до храму УАПЦ, де його привітала численна громада. Також українська делегація оглянула американський музей мистецтв, Дім Незалежності, Дзвін Свободи тощо. Ввечері у готелі «Белвю» урочисто розпочався бенкет на вшанування першого Президента України, який вперше прибув до США. Бенкет розпочався урочистим співом «Ще не вмерла Україна» та гімном США [18, с. 1].

Президента привітали Владика Василь Лостен, Владика Володимир Паска і Патріарх УАПЦ Мстислав. Голова міста Едвард Ренделл вручив макет Дзвону Свободи та запропонував вважати 10-го травня – Днем Президента України Л. Кравчука. Президента привітали також сенатори й інші офіційні представники США. Капела бандуристів імені Т. Шевченка з Детройту під керівництвом В. Колесника виконала «Червону калину» та стрілецькі пісні. Натомість Президент вручив В. Колесникові нагороду імені Т. Шевченка для Капели бандуристів за те, що вона представляє українську музику за кордоном багато років. Серед американських гостей були присутні сенатори Арлен Спектер і Берріс Вофорд, конгресмен Пітер Костмаєр, посадник Едвард Ренделл, колишній конгресмен Чарлз Догерті та голови різних міжнародних організацій [19, с. 4].

Саме під час цього травневого візиту були досягнуті: Угода про здійснення програми «Корпусу миру» в Україні; Угода про сприяння капіталовкладенням; Заява про американсько-українські відносини і розбудову демократичного партнерства та Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Уря-

дом Сполучених Штатів Америки.

Крім того, у ході даного візиту Л. Кравчуку було вручено різні грамоти та вітальні документи, які знайомлять із діяльністю державних діячів під час закордонних візитів: вітальна грамота Сенату штату Пенсільванія з приводу візиту Л. Кравчука до м. Філадельфія (іл. 1); документ підписаний мером м. Філадельфії про оголошення 10 травня 1992 р. Днем Леоніда Кравчука (іл. 2); рішення палати представників місту Пенсільванія про присвоєння Кравчуку ступеня доктора Пенсільванського університету Ла Саль (іл. 3); привітання Президентів України Л. Кравчуку від губернатора Пенсільванії (іл. 4) [10].

Документи дають уявлення про процес розвитку ділового стилю та містять цікаву інформацію про розбудову відносин з іншими державами та міжнародними установами на засадах збалансованості, взаємоповаги, рівноправності та взаємовигоди. Вони унікальні як за змістом, так і художнім оформленням.

За обсягом документи переважно одноаркушні або двоаркушні. Текст друкарський чорним кольором. Бланки вкладені у дерматинові папки. Значення збірки підвищується ще й тим, що майже усі документи – оригінали. Розглянуті документи, незважаючи на їх офіційний характер, безперечно, є дуже важливим інформаційним джерелом для дослідників, бо формують у світі образ України, як надійного та передбаченого партнера й ілюструють процес налагодження українсько-американських відносин.

Дані унікальні матеріали були представлені у 2017 р. на виставці «Серпень 1991 р.», яка хронологічно відображала основні історичні події останнього місяця літа 1991 р. та знайомила відвідувачів з унікальними документальними експонатами. Розпочиналась виставка саме з матеріалів, які ілюстрували приїзд до Києва Президента США Дж. Буш-старшого та грамотами Президента України Л. Кравчука, які йому були вручені у 1992 р. Цим самим було відображено суперечливий характер становлення дипломатичних відносин (від спротиву розпаду СРСР та невизнання незалежності України до цілковитої підтримки та надійного партнера).

Таким чином, у кінці ХХ ст. зовнішня політика України була орієнтована на збереження державної цілісності та територіальної недоторканості, захисту національних інтересів у сучасному світі. Документальне зібрання українсько-американських відносин із фон-

дової колекції музею підтверджує той факт, що незалежна Україна розглядається міжнародним співтовариством як партнер і дієвий чинник незворотності демократичних змін у східноєвропейському регіоні та на пострадянських теренах. Дослідження фондової збірки та її пам'яток – один з важливих напрямків музейної роботи. Знання музейних колекцій є запорукою побудови повноцінної, науково обґрунтованої експозиції та виставок. Виявленні у фондовому зібранні матеріали у цілому відображають основні етапи становлення дипломатичних відносин між Україною та США на початку 1990-х рр. Проте, поповнення музейної колекції продовжується та залишається однією з нагальних проблем у планах загального комплектування музейних колекцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бжезінський Зб. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів-Івано-Франківськ, 2000. 236 с.
2. Бжезінський Зб. Україна має стати європейською державою (виступ при отриманні нагороди Антоновичів у Києві 2 липня 1992 р.) // Україна на межі тисячоліття (збірник статей). Київ, 1998. С. 198-200.
3. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних перемен. Харків, 2004. 559 с.
4. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ, 1997. 688 с.
5. Крапівін О. Політика США щодо України на початку її незалежності // «Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки». 2008. Вип. 1. С. 124-133.
6. Л. Кравчук відвідав Айову і Техас // Свобода (газета української діаспори). 12.05.1992. № 89. С. 1.
7. Національний музей історії України (далі – НМІУ). Декларація про державний суверенітет України. 16 липня 1990 р. (Л-5302).
8. НМІУ. Фонди. Документ підписаний мером м. Філадельфії про оголошення 10 травня 1992 р. Днем Леоніда Кравчука. 10.05.1992 р. м. Філадельфія, США (РД-9766); вітальна грамота Сенату штату Пенсільванія з приводу візиту Л.М. Кравчука до м. Філадельфія (РД-9763); рішення палати представників місту Пенсільванія про присвоєння Кравчуку ступеня доктора Пенсільванського університету Ла Саль (РД-9764); привітання Президентів України Л.М. Кравчуку від губернатора Пенсільванії (РД-9765); пам'ятний лист з нагоди відвідання Могили невідомого солдата у Вашингтоні Президентом України від військового округу Вашингтона (РД-9767); Лист Буша до Кравчука. 1991 р. (РД-9772).
9. НМІУ. Фонди. Періодичне видання «Голос України» № 148 (візит Буша). 1991 р. (Л-5239).
10. НМІУ. Фонди. Документ підписаний мером м. Філадельфії про оголошення 10 травня 1992 р. Днем Леоніда Кравчука. 10.05.1992 р. м. Філадельфія, США (РД-9766); вітальна грамота Сенату штату Пенсільванія з приводу візиту Л.М. Кравчука до м. Філадельфія (РД-9763); рішення палати представників місту Пенсільванія про присвоєння Кравчуку ступеня доктора Пенсільванського університету Ла Саль (РД-9764); привітання Президентів України Л.М. Кравчуку від губернатора Пенсільванії (РД-9765); пам'ятний лист з нагоди відвідання Могили невідомого солдата у Вашингтоні Президентом України від військового округу Вашингтона (РД-9767).
11. Президент Л. Кравчук прибув до ЗСА // Свобода (газета української діаспори). 07.05.1992. № 86. С. 1.
12. Президента Л. Кравчука вітали у Вашингтоні з усіма

почестями // Свобода (газета української діаспори). 09.05.1992. № 88. С. 1.

13. Президент Л. Кравчук зустрівся з кореспондентами // Свобода (газета української діаспори). 12.05.1992. № 89. С. 1.

14. Президент Л. Кравчук прибув до ЗСА // Свобода (газета української діаспори). 07.05.1992. № 86. С. 1.

15. Президент Дж. Буш вітав Президента України у Білому домі // Свобода (газета української діаспори). 08.05.1992. № 87. С. 1.

16. Президент Л. Кравчук прибув до ЗСА // Свобода (газета української діаспори). 07.05.1992. № 86. С. 1.

17. Президент Л. Кравчук прибув до ЗСА // Свобода (газета української діаспори). 07.05.1992. № 86. С. 1.

18. Філадельфія гостила Л. Кравчука // Свобода (газета української діаспори). 13.05.1992. № 90. С. 1, 4.

19. Філадельфія гостила Л. Кравчука // Свобода (газета

української діаспори). 13.05.1992. № 90. С. 1, 4.

20. Харбан І. США – Україна. Зигзаги партнерства // Віче. Київ, 2004. № 4. С. 41-45.

21. Bush George; Scowcroft Brent. A World Transformed. New York, 1998. 502 p.

22. Kranish Michael Bush says Ukraine should accept loose union with USSR // The Boston Globe. URL: <https://www.highbeam.com/doc/1P2-7671451.html> (дата звернення: 02.08.2001)

23. Hunt Terence Stick with Gorbachev, Bush tells republics // Chicago Sun-Times. URL: <https://www.highbeam.com/doc/1P2-4066079.html> (дата звернення: 01.08.1991)

24. Safire William Putin's «Chicken Kiev» // The New York Times.

URL: <http://www.nytimes.com/2004/12/06/opinion/putins-chicken-kiev.html> (дата звернення: 06.12.2004)

Срібна Марія Розбудова українсько-американських відносин на початку 1990-х рр. (на основі фондової колекції Національного музею історії України)

Проаналізовано та систематизовано документальну колекцію у фондovій збірці Національного музею історії України з теми «Міжнародні відносини незалежної України». У статті показана еволюція становлення міжнародних відносин між США та Україною протягом 1991-1992 рр. Крім того, розглянуто використання експонатів з даної тематики у експозиційних та виставкових проектах музею.

Ключові слова: Національний музей історії України, експонат, виставкові проекти, міжнародні відносини, промова «Котлета по-київськи»

Срібна Марія Развитие украинско-американских отношений в начале 1990-х гг. (на основе фондовой коллекции Национального музея истории Украины)

Проаналізовано і систематизовано документальну колекцію в фондovому збірці Національного музею історії України на тему «Международные отношения независимой Украины». В статті показана еволюція становлення міжнародних відносин між США та Україною в течение 1991-1992 гг. Кроме того, рассмотрено использование экспонатов по данной тематике в экспозиционных и выставочных проектах музея.

Ключевые слова: Национальный музей истории Украины, экспонат, выставочные проекты, международные отношения, речь «Котлета по-киевски»

Sribna Mariya Development Ukrainian-American relations at the early of 1990s (on the basis of fund collection of the National Museum of the History of Ukraine)

The documentary collection has been analyzed and systematized in the stock collection of the National Museum of History of Ukraine on the topic «International relations of independent Ukraine». The article shows the evolution of the formation of international relations between the USA and Ukraine during 1991-1992. In addition, the use of exhibits on the subject in the exhibit and exhibition projects of the museum is considered.

In general, 1991 was the year for Ukrainian-American relations in the course of gradual rapprochement, but the next year turned out to be very difficult, primarily because of the growing diplomatic pressure on Ukraine. The United States put an immediate solution to the issue of nuclear weapons abandonment on the agenda. The problem of the nuclear potential of Ukraine has been central to the development of Ukrainian-American relations. Only after the decision by Ukraine to abandon the nuclear «heritage» Ukraine began a balanced and gradual construction of the legal and contractual framework for bilateral relations. This was facilitated by the first official visit of the President of Ukraine L. Kravchuk to the United States in May 1992.

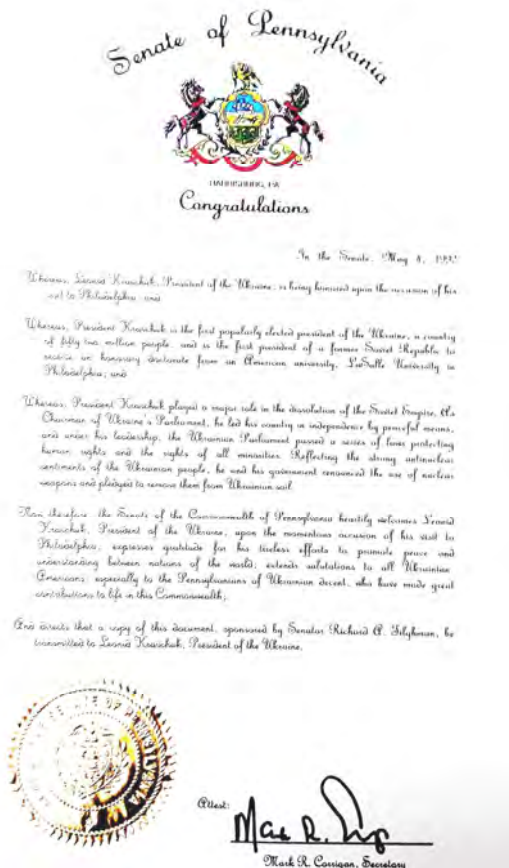
Keywords: National Museum of the History of Ukraine, exhibit, exhibition projects, international relations, speech «Cutlet in Kiev»

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

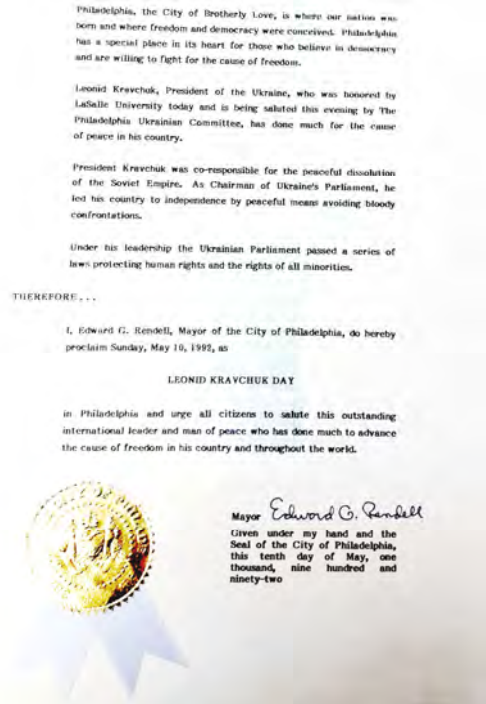
Надійшла до редакції 26.09.2017 р.

Ілюстрація 1. Вітальна грамота Сенату штату Пенсільванія з приводу візиту Л. Кравчука до м. Філадельфія

CITY OF PHILADELPHIA

Proclamation

Ілюстрація 2. Документ підписаний мером м. Філадельфії про оголошення 10 травня 1992 р. Днем Леоніда Кравчука

Ілюстрація 3. Рішення палати представників місту Пенсільванія про присвоєння Л. Кравчуку ступеня доктора Пенсільванського університету Ла Саль

Ілюстрація 4. Привітання Президентіві України Л. Кравчуку від губернатора Пенсільванії